

Бadiiy tarjimada atoqli otlarning semantik yukini saqlash masalasi: qiyosiy tahlil

Abduraimova Dildora

Alisher Navoi nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universitetining
tarjima nazariyasi va amaliyoti
fakulteti 4-bosqich talabasi.

abduraimovadildora643@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola J.K. Roulingning “Harry Potter” asaridagi atoqli otlarning badiiy tarjimada semantik yukini saqlash masalasiga bag'ishlangan. Atoqli otlar tilning leksik birliklari sifatida shaxs, joy yoki ob'ektni nomlash vazifasini bajaradi, biroq badiiy matnda ular qo'shimcha ma'no, stilistik va madaniy qatlamlarni yetkazuvchi vosita sifatida muhim ahamiyatga ega. Fantastik adabiyotda atoqli otlar nafaqat matnning identifikativ funksiyasini ta'minlaydi, balki asarning badiiy-estetik xususiyatlarini boyitadi va o'quvchiga muallifning lingvistik va madaniy niyatini yetkazadi. Badiiy tarjimada atoqli otlarning tarjimasi ko'plab murakkab masalalarni yuzaga keltiradi. Turli tillardagi tarjimalarda semantik yukning saqlanishi, fonetik moslashuv, madaniy konnotatsiyalar va stilistik qatlamning ta'minlanishi bir vaqtning o'zida amalga oshirilishi kerak. Shu jihatdan, atoqli otlarni tarjima qilish masalasi lingvistik va madaniy nuqtai nazardan dolzarb hisoblanadi va zamonaviy tarjimashunoslik tadqiqotlarida keng e'tibor qaratiladi. Maqola davomida atoqli otlarning ingliz, o'zbek va arab tillaridagi tarjimalari qiyosiy tahlil qilinadi, semantik yukning saqlanishi va o'zgarishi o'rganiladi. Tadqiqot natijalari badiiy tarjimada atoqli otlarning semantik, stilistik va madaniy qatlamlarini saqlashning samarali yondashuvlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Atoqli otlar, badiiy tarjima, semantik ekvivalent, fonetik moslashuv, madaniy konnotatsiya, fantastik adabiyot.

Badiiy tarjimada atoqli otlarning semantik yukini saqlash masalasi lingvistik va stilistik nuqtai nazardan juda murakkab jarayon hisoblanadi. Nazariy jihatdan atoqli otlar ikki asosiy funksiyani bajaradi: identifikativ va ma'nodorchilik funksiyasi. Identifikativ funksiya predmet yoki shaxsni boshqa birliklardan ajratish orqali matnning aniqligini ta'minlaydi. Ma'nodorchilik funksiyasi esa qo'shimcha semantik qatlam, metafora, stilistik effekt va muallifning estetik niyatini etkazadi. Zamonaviy tarjimashunoslik nazariyasi, xususan Baker (2018), atoqli otlarning badiiy matnda qo'shimcha ma'no yetkazuvchi vosita ekanini ta'kidlaydi va ularni tarjimada maksimal darajada saqlash zarurligini bildiradi. Newmark (1988) esa semantik ekvivalent va fonetik adaptatsiya usullarini ajratib, qaysi hollarda qaysi yondashuv samarali ekanini tahlil qiladi. Shuni ta'kidlash lozimki, atoqli otlar tarjimada faqat fonetik jihatdan moslashish bilan yetarli bo'lmaydi, ular asl badiiy va stilistik qatlamni o'quvchiga etkazishi lozim.

Nazariy tahlildan kelib chiqib, atoqli otlarni tarjimada uchta asosiy yondashuv qo'llanadi. Birinchisi, semantik-ekvivalent yondashuv bo'lib, nom ichidagi yashirin ma'no va badiiy qatlamni qabul qiluvchi tilga moslashtirishga xizmat qiladi. Ikkinchisi, aralash usul bo'lib, fonetik shaklni saqlagan holda semantik va stilistik elementlarni qayta tiklashni nazarda tutadi. Uchinchisi, kontekstual izohli tarjima bo'lib, nomni aslicha qoldirib, zarur bo'lsa o'quvchiga izoh berish orqali madaniy va stilistik moslashuvni ta'minlaydi. Ushbu yondashuvlar ayniqsa ingliz–arab–o'zbek tarjimalarida samarali bo'lib, madaniy farqlar katta bo'lgan hollarda o'quvchi tajribasini boyitadi.

Atoqli otlarning tarjimadagi semantik yukini saqlash masalasida eng muhim jihatlardan biri — ularning badiiy va stilistik funksiyasini o'quvchiga etkazishdir. Baker (2018) fikricha, badiiy tarjimada atoqli otning asosiy vazifasi nafaqat predmet yoki shaxsni identifikatsiyalash, balki qo'shimcha ma'no, hazil, metafora va stilistik qatlamni yetkazishdan iborat. J.K. Roulingning “Harry Potter” asaridagi nomlar ushbu masalani amaliy jihatdan ko'rsatib beradi. Misol uchun, Albus Dumbledore nomi

qadimiy ingliz shevasidagi soʻzdan kelib chiqqan boʻlib, u ari shivirlashi (bumblebee) maʼnosini bildiradi. J.K. Rouling bu nomni tanlaganiga sabab, u qahramonning oʻz-oʻziga ari kabi shivirlaganini tasavvur qilgan. Bu soʻz xayoliy va eski zamonlarga oid boʻlib, ehtimol dumble (vovillash) va dor (hasharot) soʻzlaridan hosil boʻlgan boʻlishi ham mumkin. Aslida u ari maʼnosini bildiradi, ammo tarixiy ravishda bu soʻz biroz beparvo odamni tasvirlash uchun ishlatilgan, bu esa qahramonning dono, murakkab va baʼzan biroz chalkash xarakterini yanada boyitadi. Oʻzbek tarjimasida Albus Dambledor shakli saqlangan boʻlsa-da, yashirin stilistik qatlam yoʻqoladi. Arab tarjimasida ألبوس دمبردور (Albus Dimbaldur) shakli fonetik jihatdan moslashtirilgan, lekin maʼno va stilistik qatlam faqat qisman seziladi. Ushbu misol fonetik moslashuvning semantik yukni toʻliq yetkazishda yetarli emasligini koʻrsatadi. Shuningdek, Hagrid nomi qahramonning katta boʻyi va mehribon xarakterini aks ettiruvchi nom sifatida ishlatilgan. Oʻzbek tarjimasida Xagrid, arab tarjimasida روبوس هاجريد (Rubiyus Hajrid) shakli ishlatiladi. Bu holatlarda nomlarning semantik konnotatsiyasi qisman yoʻqoladi, biroq oʻquvchi qahramonning asosiy identifikatsiyasini qabul qiladi. Shu jihatdan, tarjimada semantik qatlamni saqlash va fonetik moslashuvni uygʻunlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Fantastik joy nomlarida ham semantik qatlamning saqlanishi qiyin. Masalan, Diagon Alley nomi ingliz tilida diagonally soʻziga asoslangan soʻz oʻyini boʻlib, shahar koʻchasining gʻayritabiiy va sarguzashtli xarakterini bildiradi. Oʻzbek tarjimasida “Diagonal xiyoboni” semantik maʼnoni beradi, ammo hazil tonusi kamayadi. Arab tarjimasida دياغون آلي (Diagon Ali) shakli ishlatilgan boʻlib, semantik qatlam va soʻz oʻyini butunlay yoʻqoladi. Ushbu misol shuni koʻrsatadiki, atoqli otlarni tarjimada semantik va stilistik qatlamni bir vaqtning oʻzida saqlash murakkab jarayon hisoblanadi. Bundan tashqari, koʻplab personaj nomlari metafora va xarakter belgilovchi vosita sifatida ishlatiladi. Masalan, Luna Lovegood nomi oʻzbek tarjimasida Luna Lavgud, arab tarjimasida esa لونا لوفغود (Luna Lofgud) shaklida berilgan. Ingliz tilidagi nom love va good soʻzlarini oʻz ichiga olgan holda qahramonning xayoliy, muloyim va samimiy tabiatini aks ettiradi. Tarjimada bu

yashirin stilistik qatlam faqat qisman seziladi, bu esa tarjimadagi semantik yo'qotishning namunasidir. Shuningdek, Seamus Finnigan nomi ingliz tilida shaxsning dinamizm va ba'zan noaniq xarakterni ifodalashga xizmat qiladi. O'zbek tarjimasida Seamus Finnigan, arab tarjimasida شيموس فينيغان (Shimus Finingan) shakllari ishlatiladi, fonetik moslashuv mavjud bo'lsa-da, ingliz tilidagi o'yin va hazil qatlamining aksariyati yo'qoladi.

Xulosa

J.K. Roulingning "Harry Potter" asaridagi atoqli otlarning tarjimasi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, lingvistik, stilistik va madaniy omillarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Ingliz tilidagi nomlar ko'pincha yashirin ma'no, so'z o'yinlari, metafora va personaj xarakterini aks ettiruvchi qatlamlarga ega bo'ladi. Ularni boshqa tillarga o'tkazishda, xususan o'zbek va arab tillarida, semantik yukning saqlanishi fonetik moslashuv va madaniy moslashuv bilan uyg'unlashishi kerak. Yuqorida sanab o'tilgan misollar shuni ko'rsatadiki, badiiy tarjimada atoqli otlarning semantik, stilistik va madaniy qatlamlarini saqlash bir vaqtning o'zida bir nechta omillarni hisobga olishni talab qiladi. Fonetik moslashuv ko'pincha semantik yo'qotishga olib keladi, madaniy moslashuv esa o'quvchi qabulini yengillashtiradi, ammo asl badiiy niyatning bir qismini o'zgartirishi mumkin. Shu sababli badiiy tarjimada atoqli otlarni tarjima qilishda eng maqbul strategiya — semantikasi imkon qadar saqlash, fonetik uyg'unlikni ta'minlovchi aralash yondashuvni qo'llashdir. Semantik-ekvivalent yondashuvi nom ichidagi yashirin ma'noni ochishga, aralash usul fonetik shaklni saqlagan holda ma'no va ishoraviy elementlarni tiklashga xizmat qiladi, kontekstual izohli tarjima esa nomni aslicha qoldirib, zarur bo'lsa izoh berish orqali madaniy va stilistik moslashuvni ta'minlaydi. Natijada, semantik ekvivalent, fonetik uyg'unlik va madaniy moslashuvni birlashtiruvchi aralash yondashuv atoqli otlarni tarjimada muvaffaqiyatli yetkazish va asarning badiiy mazmunini saqlashning eng samarali strategiyasi hisoblanadi. Bu yechim nafaqat o'zbek va arab tarjimashunosligi uchun amaliy tavsiya, balki badiiy tarjimaning nazariy rivojlanishiga ham muhim hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker, M. (2018). In other words: A coursebook on translation (3rd ed.). Routledge.
2. Newmark, P. (1988). A textbook of translation. Prentice Hall.
3. Rowling, J.K. (1997–2007). Harry Potter series. Bloomsbury.
4. Qo‘chqarova, Sh. (2024). Tarjima jarayonidagi madaniy tafovutlar va ularning yechimlari.